

В І Д Г У К
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора,
Кравченко Ірини Семенівни
на дисертаційну роботу Ільїч Людмили Миколаївни
на тему: «Структурні зрушення транзитивного ринку праці:
теорія і методологія регулювання», подану на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 - демографія,
економіка праці, соціальна економіка і політика

Актуальність теми дослідження

Сучасний стан економіки України супроводжуються загостренням соціально-економічних проблем, одна, з яких – забезпечення збалансованого розвитку ринку праці в умовах сучасних викликів. Адже в даний час на ринку праці спостерігається загострення протиріч, зокрема, значна розбалансованість попиту й пропозиції праці як у кількісному, так і в якісному співвідношенні, суттєві розбіжності між освітньо-кваліфікаційними рівнями робочої сили та потребами робочих місць, що є серйозними проблемами на шляху реалізації структурних реформ. Вимоги щодо забезпечення збалансованого розвитку ринку праці в умовах сучасних викликів є дуже складними та різноспрямованими. Складно стикувати глобальні, євроінтеграційні вимоги з місцевими особливостями, із змінами пріоритетів нового покоління працівників. Тому, регулювання ринку праці з боку держави ускладнюється, вимагає нових інструментів, методів та організаційних структур, що повинні забезпечити творчу привабливість, результативність, соціальну гарантованість та соціальну інклюзивність праці.

Тому актуальність дисертаційної роботи Ільїч Л. М. «Структурні зрушення транзитивного ринку праці: теорія і методологія регулювання» не викликає сумніву, як з точки зору сучасних соціально-економічних перетворень в країні, так і з огляду на недостатню розробленість методології дослідження структурних зрушень транзитивного ринку праці (ТРП), підходів щодо вивчення специфіки транзиту робочої сили, оцінки дисбалансу між попитом та пропозицією праці та відповідних регуляторних механізмів. Вона є не лише актуальною і своєчасною, а й водночас сприймається як відгук на потреби практики щодо пошуку інноваційних методів регулювання транзитивного ринку праці, які сприятимуть гармонізації процесів створення робочих місць та підвищення гнучкості та якості зайнятості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація Л. М. Ільїч виконана згідно з планом наукових досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України в межах чотирьох тем, а саме: «Модернізація соціальних функцій держави», номер державної реєстрації 0113U0045, 2013 р.), у межах якої здобувачем визначено й оцінено освітньо-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці України, розроблено пріоритетні напрями модернізації національної системи профільної освіти; «Соціальні інновації: потенціал та реалізація» (номер

державної реєстрації 0114U004071, 2014 р.), у рамках якої здобувачем досліджено умови формування, відтворення та реалізації інноваційного людського капіталу України та розроблено систему заходів щодо забезпечення стійкого розвитку інноваційного людського капіталу; «Інноваційні перспективи структурних трансформацій ринку праці в умовах модернізації економіки» (номер державної реєстрації 0112U006751, 2013–2015 рр.), у межах якої здобувачем досліджено теоретико-методологічні підходи до вивчення структурних трансформацій ринку праці й удосконалено методологію їх дослідження шляхом уточнення основного понятійного апарату й визначено напрями реалізації інноваційних перспектив трансформації ринку праці; «Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку в Україні» (номер державної реєстрації 0116U007185, 2016 р.), у межах якої здобувачем узагальнено теоретичні підходи до вивчення проблем формування інноваційної зайнятості з урахуванням впливу структурних змін в економіці та на ринку праці, визначено основні тенденції й закономірності структурних зрушень на ринку праці, їх місце у системі соціально-економічних відносин та розроблено заходи щодо удосконалення технологій роботи Державної служби зайнятості України з різними категоріями зареєстрованих безробітних.

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки та рекомендації, які представлені у дисертації Л. М. Ільч, є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки вони базуються провідних концепціях економічної теорії, фундаментальних положеннях сучасної економічної науки, результатах наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем соціально-трудова відносин та регулювання транзитивного ринку праці (ТРП).

Автором проведено глибокий ретроспективний аналіз теорій, які мають безпосереднє відношення до проблем теорії і методології дослідження функціонування ТРП, опрацьовано значну кількість відповідних наукових праць. Рівень наукової роботи свідчить про глибоку обізнаність здобувача щодо різних аспектів структурних зрушень ТРП, відтворення робочої сили та збалансування попиту й пропозиції праці.

Інформаційною базою дослідження стали Закони України, Конвенції Міжнародної організації праці, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України, Євростату, Світового банку, дані соціологічних обстежень, проведених вітчизняними і зарубіжними установами та особисто автором.

У дисертаційній роботі широко використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: методи структурного, системного і асимптотичного аналізу, теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний та описовий методи, індукції, дедукції, історичного та логічного підходів, наукової абстракції, класифікації та типології, економіко-статистичного та порівняльного аналізу, соціологічного опитування та методи графічного аналізу – для наочного підкріплення окремих теоретичних і практичних положень дисертаційного дослідження. Використання такого інструментарію дослідження дозволило дисертанту вирішити поставлені завдання і

сформулювати обґрунтовані висновки щодо удосконалення теоретико-методологічного базису дослідження структурних зрушень ТРП, розробки методології оцінювання освітньо-кваліфікаційних дисбалансів у зайнятості та інноваційних механізмів її регулювання.

Достовірність та обґрунтованість основних наукових положень дисертаційної роботи Ільч Л. М. також підтверджується їх апробацією на численних науково-практичних конференціях, великою кількістю публікацій у наукових фахових виданнях, за кордоном, у наукових періодичних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, використанням у практичній діяльності державними установами, об'єднаннями роботодавців, а також закладами вищої освіти.

Отже, використання сучасного теоретико-методологічного, методичного й інформаційного забезпечення зумовлюють належну обґрунтованість результатів дослідження, посилюють переконливість отриманих висновків і пропозицій.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх новизна

Ознайомлення із змістом дисертації та авторефератом дало підстави для визначення основних положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані здобувачем, характеризуються науковою новизною та відображають особистий внесок дисертанта. Наукова новизна результатів, отриманих в дисертації, полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад дослідження структурних трансформацій транзитивного ринку праці та розробці практичних рекомендацій щодо регулювання ТРП. Слід відзначити особливість даної роботи, в якій глибоке теоретичне опрацювання досліджуваної проблеми поєднується з критичним аналізом реальних процесів у соціально-економічній сфері України, оцінюванням освітньо-кваліфікаційного дисбалансу між попитом та пропозицією праці, що зумовило розробку нових інструментів регулювання транзитивного ринку праці. Серед найвагоміших результатів, що сприяли досягненню поставленої мети, необхідно виділити наступні:

– удосконалено понятійно-категоріальний апарат для дослідження структурних зрушень транзитивного ринку праці шляхом конкретизації понять «транзитивний ринок праці» (с. 56), «структурна перебудова» (с. 80), «структурна криза» (с. 80), «структурна трансформація» (с. 81), «структурне зрушення» (с. 82), «освітньо-кваліфікаційна відповідність робочої сили потребам робочих місць» (с. 370), що сприяє розширенню наукових знань про транзит робочої сили, дисбаланси у попиті та пропозиції, а також розмежуванню етапів та рівнів трансформації структурних елементів ТРП (с. 78–84).

– розвинуто систему уявлень щодо критичних переходів робочої сили від одного стану ділової активності до іншого та їх залежності від множини демографічних, медичних, освітньо-професійних, соціально-економічних чинників, що дає можливість конкретизувати стратегічні напрями мінімізації соціальних ризиків, пов'язаних з транзитом, розширює межі залучення робочої

сили до ТРП та сприяє запобіганню соціальної маргіналізації населення (с. 42–51);

– запропоновано новий напрям у дослідженні соціально-трудової сфери, який полягає у розробленні теоретико-методологічних засад аналізу критичних переходів на транзитивному ринку праці з урахуванням життєвих циклів людини, що дозволяє якнайповніше врахувати мотиваційні зміни та освітньо-професійні траєкторії, зумовлені зовнішніми та внутрішніми чинниками, епізодичними або сталими потрясіннями на кожній із фаз трудового життя (с. 57–62);

– запропоновано класифікацію системи статистичних показників, які є найбільш прийнятними для оцінки структурних зрушень на транзитивному ринку праці за критеріями нормованості, універсальності, чутливості, спрямованості, що дозволило виявити переваги й недоліки кожного з них (с. 116–119);

– за результатами комплексного аналізу реалізації структурних зрушень ТРП сформовано оригінальний авторський підхід щодо визначення освітньо-кваліфікаційної відповідності робочої сили потребам робочих місць, який дозволяє виявляти розбіжності у суб'єктивних оцінках найманих працівників та роботодавців та досліджувати збалансованість ринку за окремими компетенціями (с. 397–414);

– запропоновано стратегії управління соціальними ризиками в соціально-трудовій сфері, зокрема: сприяння соціальній інтеграції робочої сили, соціально-професійна реабілітація безробітних, субсидювання зайнятості, покращення умов розвитку малого та середнього бізнесу, активізацію соціального підприємництва, підтримку підприємницьких ініціатив у сільському господарстві (с. 418–435);

– розроблено механізм соціального партнерства у сфері прогнозування кваліфікацій, спрямований на: реалізацію інтересів усіх соціальних партнерів з максимальним ступенем задоволення потреб кожного; підвищення якості моніторингу обох ринкових систем, оцінку поточних і перспективних потреб у кваліфікаціях; створення достовірного інформаційного забезпечення для прийняття рішень щодо інвестицій у людський капітал на всіх рівнях і, на відміну від існуючих, базується на системній взаємодії усіх зацікавлених сторін у подоланні освітньо-кваліфікаційних дисбалансів на транзитивному ринку праці (с. 466–476);

– запропоновано технологію профілювання безробітного населення, яка базується на сегментації зареєстрованих безробітних за ступенем ризику довготривалого безробіття, що уможливорює оптимізацію роботи державної служби зайнятості шляхом залучення вразливих категорій безробітних до ширшого спектру активних заходів, спрямованих на урахування індивідуальних потреб (с. 476–482).

Все вище зазначене дає змогу зробити висновок, що у дисертаційному дослідженні Іліч Л.М. розроблено нові та удосконалено існуючі теоретико-методологічні та методичні підходи, мета дослідження досягнута, а завдання – виконані.

Зміст дисертації, її завершеність та оформлення

Дисертація Л. М. Ільч є завершеним науковим дослідженням, результати якого в сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання удосконалення теоретико-методологічних та прикладних засад вивчення структурних зрушень транзитивного ринку праці й розробки практичних рекомендацій щодо його регулювання. Матеріал дисертаційної роботи викладено логічно, послідовно і системно, структура дисертаційної роботи є продуманою та містить п'ять розділів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження транзитивного ринку праці та його структурних зрушень» узагальнено концептуальні положення функціонування ТРП, поглиблено сутність базових понять, що характеризують транзит робочої сили та динаміку структурних трансформацій ТРП, класифіковано методичний інструментарій для виміру інтенсивності структурних зрушень.

У другому розділі «Структурні зрушення транзитивного ринку праці України та їх наслідки» досліджено особливості становлення ТРП та наслідки структурних реформ, виконано комплексну оцінку структурних змін попиту та пропозиції на працю, визначено методологічні аспекти посттрансформаційних процесів на ТРП, систематизовано методичні підходи до оцінювання освітньо-кваліфікаційних дисбалансів.

У третьому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження взаємодії транзитивного ринку праці та ринку освіти» досліджено теоретичні та прикладні засади функціонування ринку освіти, його взаємодії з ТРП, а також трансформаційні процеси в системі освіти, пов'язані з її модернізацією та формуванням нової освітньої парадигми. Теоретично обґрунтовано сутність, характерні риси та модель взаємодії ТРП і ринку освіти. Проаналізовано показники освітньо-кваліфікаційної відповідності робочої сили потребам робочих місць для України та європейських країн за статеві-віковими та гендерними характеристиками.

У четвертому розділі «Розвиток національної системи кадрового забезпечення та діагностика освітньо-кваліфікаційної відповідності робочої сили потребам транзитивного ринку праці» уточнено сутність основних категорій, які характеризують відповідність (невідповідність) кваліфікацій вимогам робочих місць, виконано класифікацію невідповідності кваліфікацій за характерними ознаками та типами. Досліджено взаємозв'язки невідповідності в освіченості та кваліфікації на рівні підприємства та її вплив на продуктивність зайнятості, встановлено розбіжності в суб'єктивних оцінках освітньо-кваліфікаційної відповідності робочим місцям серед найманих працівників та роботодавців. Узагальнено перелік компетенцій, які будуть мати попит у 2030 році.

У п'ятому розділі «Шляхи удосконалення механізму регулювання транзитивного ринку праці» науково обґрунтовано стратегії управління соціальними ризиками, пов'язаними з транзитом робочої сили, розроблено соціально-економічний механізм взаємодії ТРП та освіти, визначено основні напрями і способи взаємодії соціальних партнерів у частині прогнозування кваліфікацій, запропоновано технологію профілювання безробітного населення.

Отже, дослідження має теоретико-методологічний, аналітичний та прикладний аспекти. Головна ідея роботи простежується в усіх розділах дисертаційної роботи. Висновки є обґрунтованими, базуються на проведеному дослідженні та отриманих результатах.

Дисертація за структурою, змістом, оформленням відповідає встановленим вимогам щодо наукових робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Перелік результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук не містить результатів кандидатської дисертації.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційної роботи

Теоретична цінність роботи полягає у розробці науково-методологічних і методичних засад дослідження структурних зрушень транзитивного ринку праці та формування практичних рекомендацій щодо його регулювання. Наукову значущість дисертації визначають розвинуті автором знання про транзит робочої сили, структурні зрушення на ТРП та пов'язані з ними освітньо-кваліфікаційні дисбаланси. Це створює теоретичне підґрунтя для подальших досліджень ТРП та забезпечує методичну основу для формування ефективної політики щодо забезпечення його гнучкості.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, відрізняються новизною і практичною значимістю. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені теоретичні та методичні підходи щодо регулювання ТРП лягли в основу рекомендацій, які знайшли застосування у практичній діяльності державних органів влади та інших установ і організацій, зокрема: Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти та науки України, Федерації роботодавців України, Державної служби зайнятості (Центрального апарату), Чернігівської ОДА.

Методологічні розробки здобувача було використано при реалізації Програм стажування Академічного співтовариства М. Балудянського. Результати дисертаційного дослідження в частині суб'єктивної оцінки відповідності компетенцій працівників робочим місцям були використані у діяльності факультету міжнародних відносин Економічного університету в Братиславі.

Основні положення та висновки дисертації впроваджено в навчальний процес факультету інформаційних технологій та управління Київського університету імені Бориса Грінченка.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих роботах автора

Результати наукових досліджень Ільїч Л. М., які покладено в основу її докторської дисертації, представлені у 70 наукових працях обсягом 240,8 друк. арк., в яких автору належить 77,1 друк. арк., у тому числі в індивідуальній монографії (обсягом 35,2 друк. арк.), 9 колективних монографіях, 10 статтях у вітчизняних наукових фахових виданнях (з них одноосібних – 9), 29 статтях у вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз (з них одноосібних – 24), 7 статтях у зарубіжних

періодичних виданнях (у тому числі, внесених до переліку фахових видань відповідних країн – 3), 14 публікаціях в інших вітчизняних та закордонних виданнях. Автореферат дисертації відображає її зміст і не містить положень, які не досліджені в роботі.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Визначаючи цінність отриманих результатів наукового дослідження, необхідно зазначити, окремі його недоліки та дискусійні положення.

1. Автор у своїй роботі значну увагу приділяє аналізу структурних трансформацій транзитивного ринку праці (с. 76–96), зокрема, сутності трансформацій; структурі трансформацій (що включає у тому числі, структурні зрушення), чинникам, що зумовлюють структурні трансформації залежно від об'єкта та суб'єкта, від характеру впливу, від мікро-, мезо-, макро-, мегарівнів, на якому діє той чи інший чинник впливу, наслідкам; виділяє чотири рівні структурних трансформацій ТРП: локальний, регіональний, національний та глобальний (с. 79). Крім того, у науковій новизні автор удосконалює та уточнює категоріально-понятійний апарат і розмежовує поняття «структурна трансформація» та «структурні зрушення». Але надалі в роботі автор використовує ці поняття як синоніми, або приділяє більшу увагу структурним трансформаціям, а не структурним зрушенням.

2. Науковий інтерес викликає авторська пропозиція розмежування стадій переходу та відповідна класифікація безробітних залежно від стадій на яких вони знаходяться (с. 42–43). Однак, постає питання наскільки практично можливо виконати таке розмежування і чи можливо це представити статистично?

3. У роботі здобувач розглядає різновиди гнучкості транзитивного ринку праці та проблеми їх мультиміру (с. 66–68). Проте, ці розробки не знайшли втілення у практичній площині дисертації. Оцінювання гнучкості транзитивного ринку праці значно посилює обґрунтованість практичних рекомендацій автора.

4. У ході аналізу основних чинників, що визначили зрушення в національній економіці та, у тому числі на транзитивному ринку праці, здобувачем недостатньо уваги приділено кризовій стадії розвитку ТРП (с. 123–129), зокрема періоду окупації Автономної Республіки Крим та військових дій на Донбасі. На моє переконання, дослідження проблем транзиту внутрішньо переміщених осіб на локальних ринках праці та оцінки втрат у соціально-трудої сфері внаслідок цих подій могли б збагатити роботу і стати ще одним з елементів її наукової новизни.

5. Науково-практичний інтерес становлять пропозиції автора щодо мінімізації ризиків соціального відторгнення в сфері праці внаслідок реалізації критичних переходів соціально-вразливими категоріями робочої сили (с. 425–429; с. 432–434). Водночас слід зауважити, що ці пропозиції переважно спрямовані на молодь, осіб пенсійного віку, інвалідів, тоді як у широкому

розумінні соціально-вразливими на ринку праці вважаються жінки, особи з низькими рівнями доходу, переселенці тощо. Отже, робота значно виграла б, якщо б автор запропонував більш широкий спектр заходів щодо запобігання соціальному відторгненню у сфері праці.

6. На базі вивчення передових світових практик щодо узгодження попиту і пропозиції праці, здобувачем розроблено механізм соціального партнерства у сфері прогнозування кваліфікацій (с. 469–476). Водночас авторська позиція щодо виокремлення компетенцій у якості об'єкту соціального партнерства не прописана автором чітко і потребує додаткового роз'яснення.

7. У п'ятому розділі «Шляхи удосконалення механізму регулювання транзитивного ринку праці» (с. 418–489) автором запропоновано стратегії управління соціальними ризиками, пов'язаними з транзитом робочої сили; окремі механізми: взаємодії ТРП та освіти а також соціального партнерства у сфері прогнозування кваліфікацій; технологію профілювання безробітного населення. Разом з тим, у роботі не знайшов відображення безпосередньо механізм регулювання транзитивного ринку праці, про удосконалення якого йде мова у назві даного розділу дисертації, в якому б були чітко виділені і схематично представлені у самому загальному вигляді елементи, інструменти та взаємозв'язки.

8. Окремі висновки, що містяться в дисертаційній роботі та авторефераті, сформульовані не у формі висновків як суджень, узагальнень, концептів, яких дійшов автор за результатами проведеної роботи, а у формі констатації того, що було розроблено у теоретичному та прикладному плані. Наприклад, визначено характерні ознаки транзитивності ринку праці (висновок 1), розроблено анкети для проведення соціологічного опитування на підприємствах щодо визначення освітньо-кваліфікаційної відповідності потребам робочих місць (висновок 9), розроблено методичні засади обчислення вертикальної та горизонтальної невідповідності (висновок 11), обґрунтовано рекомендації щодо удосконалення використовуваних в Україні форм і методів роботи з безробітними (висновок 14) тощо.

Висловлені вище зауваження не знижують загальної позитивної оцінки роботи, а наявність дискусійних положень свідчить про складність і актуальність напряму дослідження, обраного здобувачем.

Загальний висновок

Тема дисертаційної роботи Ільїч Людмили Миколаївни є актуальною та відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Наукова новизна отриманих результатів, її теоретичне і практичне значення є вагомим внеском у вітчизняну економічну теорію та практику щодо регулювання транзитивного ринку праці. Зміст

дисертації відповідає обраній темі, забезпечує досягнення ключової мети дослідження та вирішення відповідних завдань.

Дисертаційна робота за змістом та науковим рівнем відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Автореферат повною мірою висвітлює усі положення наукової новизни та отримані в дисертації результати.

Таким чином, дисертаційна робота на тему: «Структурні зрушення транзитивного ринку праці: теорія і методологія регулювання» за науковою новизною, теоретичною цінністю, практичною значимістю отриманих результатів відповідає пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року №567, які висуваються до докторських дисертацій, а її автор – Ільч Людмила Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент

професор кафедри економіки

та менеджменту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

доктор економічних наук, професор,

І.С. Кравченко

Підпис <i>І.С. Кравченко</i> засвідчую
Начальник відділу кадрів <i>[Signature]</i>